

Kinderen en hun gedetineerde vaders

Het Herfstkamp in de penitentiaire inrichting

Sancties 2022/25

1. Inleiding

Dit blad besteedde de afgelopen jaren meermaals aandacht aan detentie en ouderschap. Zo is eerder geschreven over een aanbeveling van de Raad van Europa aangaande ouderschap en detentie en over de COVID-19 pandemie en de gevolgen hiervan voor het contact tussen kinderen en hun gedetineerde ouders, en is gepleit voor kindvriendelijke penitentiaire inrichtingen.² Deze aandacht in *Sancties* illustreert de groeiende maatschappelijke en wetenschappelijke belangstelling voor kinderen met een ouder in detentie.

Deze belangstelling is terecht. In Nederland hebben naar schatting 25.000 kinderen op een willekeurige dag een ouder, meestal de vader, in detentie, zo blijkt uit een rapport van de Kinderombudsman.³ Ditzelfde rapport toont aan dat de hulp en ondersteuning aan deze doelgroep ontoereikend is. Ook de Raad van Europa onderkent de noodzaak tot meer systematische en methodische ondersteuning aan gedetineerde ouders en hun kinderen.⁴ Op nationaal niveau kent Nederland een aanbod van ondersteuning aan ouders in detentie en hun kinderen, met name vanuit vrijwilligersorganisaties. Denk bijvoorbeeld aan het Ouder-Kind-Detentieprogramma (OKD) en de training 'Mijn kind en ik', beide van Stichting Exodus Nederland, Gezin in Balans van Humanitas en het Project Corona Kindercadeau van Gevangenzorg. Sinds 2018 kennen we vanuit de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) ook de Gezinsbenadering in het noorden van land waarbij een zogenaamde vadervleugel in de penitentiaire inrichting (PI) te Veenhuizen en Leeuwarden is ingericht.⁵ In datzelfde jaar is het Expertisecentrum KIND, Ouder en Detentie opgericht.⁶

Nieuw in het aanbod voor kinderen met een vader in detentie betreft het zogenaamde Herfstkamp van Stichting Exodus Nederland (hierna Exodus). De eerste editie vond in 2019

1 Drs. A.C.J. (Angela) Verhagen is docentonderzoeker bij het lectoraat Transmuraal Herstelgericht Werken van het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool. Zij werkt via de Open Universiteit aan een proefschrift over de vader-kindrelatie gedurende detentie. Tevens is zij verbonden aan het Expertisecentrum KIND, Ouder en Detentie en voerde zij de evaluatiegesprekken met de kinderen van het Herfstkamp in de PI Vught. M.P. (Marieke) van Zwam (MSc) is werkzaam bij Stichting Exodus Nederland waar zij als landelijk projectleider en ontwikkelaar verantwoordelijk is voor onder andere het Herfstkamp en de training 'Mijn kind en ik'. S.D. (Simon) Venema (MSc) is als promovendus/onderzoeker werkzaam bij Verslavingszorg Noord Nederland en is verbonden aan het Lectoraat Verslavingskunde en Forensische Zorg van de Hanzehogeschool Groningen en de afdeling sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is daarnaast betrokken bij de Gezinsbenadering en werkt aan een proefschrift over detentie van vaders, gezinsrelaties en het welzijn van kinderen.

2 Respectievelijk J. Reef & P.M. Schuyt, 'Aanbeveling van de Raad van Europa aangaande kinderen van gedetineerde ouders', *Sancties*, 2018/49, A.C.J. Verhagen, J.J.L.J. Janssen & B. Claes, 'Herstel de relatie tussen gedetineerde ouder en kind – juist nu', *Sancties*, 2020/77 en S.D. Venema, E. Blaauw, M. Dijkstra & M.A. de Groot, 'Op weg naar kindvriendelijke penitentiaire inrichtingen: De Gezinsbenadering in de PI Veenhuizen', *Sancties*, 2021/26.

3 Kinderombudsman, *Zie je mij wel? Kinderen met een ouder in detentie* (rapport), 2017.

4 Recommendation CM/Rec(2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents (Adopted by the Committee of Ministers on 4 April 2018 at the 1312th meeting of the Ministers' Deputies).

5 www.dji.nl/themas-cijfers-en-publicaties/themas/project-gezinsbenadering/index.aspx.

6 www.expertisecentrumkind.nl.

plaats in de PI Vught. In oktober 2021 vond de tweede editie plaats in de PI's in Vught en Veenhuizen.

2. Het Herfstkamp: opzet en uitvoering

Het concept van een Herfstkamp is weliswaar nieuw in Nederland, maar in de Verenigde Staten draait al jaren het 'Summercamp' van de organisatie Hope House. In drie staten rondom Washington, D.C. wordt per PI één keer per jaar een dergelijk kamp georganiseerd. Uit onderzoek naar deze interventie blijkt dat vaders zich na deelname aan dit kamp beter kunnen aanpassen aan de leefomstandigheden in detentie en dat ze minder vaak en ook minder ernstige overtredingen begaan. Daarnaast blijkt dat de aangeboden activiteiten bijdragen aan het versterken van de vaderidentiteit, het behoud van familierelaties en de humanisering van de gevangenisruimtes.⁷ De positieve ervaringen van zowel deelnemende vaders als kinderen waren voor Exodus aanleiding om een vergelijkbaar initiatief in Nederland te introduceren.

Bij de start van het project, in 2019 in de PI Vught, is er voor gekozen om deelnemers te werven onder gedetineerde vaders en hun kinderen die al in beeld waren via de Vader-Kind-Dag.⁸ Ook in 2021 is er in de PI's Veenhuizen en Vught voor gekozen om het Herfstkamp in principe toe te spitsen op vaders die al deelnamen aan bestaande projecten, zoals de Vader-Kind-Dag en de vadervleugel. In de PI Vught namen acht vaders en hun negen kinderen deel. In de PI Veenhuizen ging het om zes vaders (waarvan vijf vaders van de vader-vleugel) en hun negen kinderen. Tijdens het kamp brachten de kinderen (variërend van acht tot veertien jaar) drie dagen samen met hun vaders door in een speciale ruimte in de PI. Medewerkers van Exodus en vrijwilligers verzorgden een activiteitenprogramma voor de deelnemers. Een professional van Exodus, vrijwilligers en twee DJI-medewerkers hielden toezicht tijdens de dagen. Het doel van het Herfstkamp is om kinderen 'gewoon even kind te kunnen laten zijn' en vaders te ondersteunen in hun rol als ouder. De deelnemers worden hierbij begeleid door vrijwilligers van Exodus. Zo kijken de vrijwilligers mee tijdens de activiteiten, geven ze de vaders tips en wordt er gevraagd of ongevraagd hulp aangeboden als ze zien dat vaders het lastig vinden om hun ouderrol op te pakken. De avonden en nachten brengen de kinderen samen met het begeleidingsteam door in vakantiehuisjes in de nabije omgeving. Op de laatste dag wordt door de kinderen en hun vaders een talentenjacht georganiseerd waarbij de moeder of verzorger en overige familieleden welkom zijn. Tot groot plezier van de kinderen is er ook een jury die het winnende duo van vader en kind aanwijst. Het project wordt gefinancierd door fondsen, cofinanciering van DJI en giften.

Participanten worden als volgt geselecteerd. Alle vaders die gedetineerd zijn op een reguliere afdeling of in het penitentiair psychiatrisch centrum (PPC Vught) met kinderen tussen acht en vijftien jaar kunnen zich aanmelden voor het Herfstkamp, mits zij al deelnemen aan 'ouder-kindactiviteiten' of op de wachtlijst hiervoor staan. Hierna volgt een intakegesprek met de vader door Exodus. Daarna volgt een gesprek met de casemanager van de vader die uiteindelijk toestemming moet geven voor deelname. Deelname staat los van promoveren of degraderen van de vader. Bij een positief besluit van de casemanager in afstemming met Exodus wordt contact gezocht met de moeder of verzorger van de kinderen en eventueel aanwezige hulpverlening in het gezin. Pas als iedereen akkoord geeft en het kind via de

7 W. Muth, *Fathers, Prisons, and Family Reentry: Presencing as a Framework and Method*, Lanham: Lexington Books, 2018.

8 In de PI Vught is het OKD overgenomen door Stichting Humanitas en heet daar de Vader-Kind-Dag.

moeder kenbaar maakt deel te willen nemen, wordt de vader officieel aangemeld voor het Herfstkamp. In aanloop naar het kamp ontvangt elk kind een kampboekje met informatie, uitleg, het programma en foto's van alle vrijwilligers. Kort voor de start van het kamp bezoekt een vrijwilliger het kind en de moeder of verzorger in de thuissituatie voor een uitgebreide kennismaking.

Vermeld moet worden dat sommige deelnemende kinderen en hun vaders elkaar vanwege de Covid-19-restricties in het gevangeniswezen al maanden niet gezien hadden. Een vader merkte op: "Door weer drie dagen intensief samen te zijn, voel ik ook weer wat ik mis en dat doet pijn". En zijn dochtertje vertelde bij het afscheid: "Nou het was heel leuk en zo, maar nu ga ik papa weer zo missen". Ondanks het besef elkaar weer te moeten missen, heeft het Herfstkamp de meerwaarde dat vaders weer ervaren hoe het is om vader te zijn en de opvoedrol uit te voeren. De hoop is dat hen dit extra motiveert om te stoppen met het plegen van delicten met ondersteuning vanuit hun gezin.⁹ Daarnaast hebben de kinderen onderling veel steun aan elkaar. Ze zijn in hun eigen omgeving vaak de enige met een vader in detentie en vaak houden ze dit ook geheim.¹⁰ Er samen over praten helpt en sommige contacten worden voorgezet na het Herfstkamp. Deze sociale steun is voor kinderen belangrijk, want het kan hen helpen om te gaan met de detentie van hun vader.¹¹ Dat geldt ook voor de vaders die elkaar na het Herfstkamp onderling steunen in hun rol als vader. Dit komt niet alleen de individuele vader ten goede, maar kan ook doorwerken in het leefklimaat in de inrichting.

3. Het Herfstkamp: resultaten

Ook voor de vaders op de vadervleugel in de PI Veenhuizen blijkt een Herfstkamp van toegevoegde waarde te zijn, zo blijkt uit gesprekken die onderzoekers van de Hanzehogeschool Groningen hebben gevoerd met vaders. Ondanks dat deelnemers van de vadervleugel al toegang hebben tot een kindvriendelijke bezoekersruimte en videobellen op cel, werd de langduriger aard van het vader-kind contact tijdens het Herfstkamp als grote meerwaarde ervaren. Een vader van de vadervleugel vertelt: "In het begin was dat natuurlijk heel eng, eerste nachtje durfden ze ook niet. Maar de laatste paar dagen vonden ze dat het nog langer had mogen duren. Het was een soort schoolkamp voor hen." Een andere vader merkt op dat hij, doordat hij zijn kinderen een aantal dagen achter elkaar kon zien tijdens het kamp, dingen opmerkte die hij tijdens een bezoekmoment of telefonisch contact eerder niet opmerkte: "ik heb ze echt drie dagen achter elkaar meegemaakt [...], toen zag ik wel bepaalde dingen waar ik me wel zorgen om maakte". Deze uitspraak illustreert dat het Herfstkamp vaders in staat kan stellen op een andere manier hun vaderrol in te vullen tijdens detentie. In Veenhuizen leidde het Herfstkamp direct tot een nieuwe aanmelding voor de vadervleugel. Tegelijkertijd zijn er ook kritische geluiden. Dat het Herfstkamp voor vaders met jongere kinderen niet toegankelijk was, werd als een beperking ervaren: "Als je jongere kinderen hebt, val je soms net buiten de boot".

Uit de evaluatiegesprekken met deelnemende kinderen, vaders en moeders of verzorgers in Vught blijkt eveneens dat het Herfstkamp als positief is ervaren. Een vader zegt: "Het is zoveel wat hier gebeurt, dat doet zoveel met mij als vader en als mens. Ik besef door deze

9 B. Vogelvang, 'Bevorderen van desistance from crime met de kracht van gezinsrelaties als aangrijpingspunt', in: *Werken in gedwongen kader; methodiek voor forensisch sociaal werk*, Avans Hogeschool, 2013, p. 437-448.

10 V. Saunders, 'What does your dad do for a living? Children of prisoners and their experiences of stigma', *Children and Youth Services Review*, 2018/90, p. 21-27, doi 10.1016/j.chilyouth.2018.05.012.

11 K. Luther, 'Examining social support among adult children of incarcerated parents', *Family Relations*, 2015/64, afl. 4, p. 505-518, doi 10.1111/fare.12134.

week nog meer wat ik mis. En de vrijwilligers staan naast ons en behandelen ons als mens, waardoor ik mij weer onderdeel van de samenleving voel.” Een andere vader vertelt: “Ik zie mijn kind voor het eerst samenspelen met andere kinderen. Ik leer daardoor een heel andere kant van hem kennen. Daar ben ik dankbaar voor.”

De evaluatie met kinderen is in samenwerking met het Expertisecentrum KIND ontwikkeld en uitgevoerd. Kinderen van het Herfstkamp in Vught is tijdens het kamp gevraagd om met een wegwerpcamera de momenten waar ze blij van werden vast te leggen. Enkele weken na het Herfstkamp bezocht een KIND-medewerker de kinderen en hun moeders of verzorgers thuis met de vraag om uit de foto's hun top drie van 'blij momenten' te kiezen. Aan de hand van deze foto's is met hen gesproken over wat ze fijn vonden aan het Herfstkamp, maar ook over wat beter of anders zou moeten. De kinderen vertellen unaniem dat ze vooral genieten van de gewone dingen. Samen eten, stoeien, knutselen, et cetera. Een kind vertelt: “Op deze foto lijkt het net alsof ik weer even alleen ben met papa, zoals we vroeger altijd waren. Dat vind ik fijn.” Er werden geen verbeterpunten aangedragen anders dan ideeën voor activiteiten. Enkele kinderen werden verdrietig tijdens de evaluatie. Een jongen zei: “Ik mis hem nu extra”. De kinderen mochten hun zelfgemaakte foto's houden. Ook de moeders en verzorgers zijn tevreden over de gang van zaken. Ze zijn tijdens het Herfstkamp actief door de vrijwilligers geïnformeerd en ze zien dat hun kinderen genoten hebben.

4. Ter afsluiting

Ter aanvulling op de gesprekken met de vaders, hun kinderen en de moeders is ook met de gevangenen teruggeblikt op het Herfstkamp. Op een aantal praktische verbeterpunten na blijken ook zij tevreden en vooral enthousiast te zijn over het Herfstkamp. Over het algemeen waren de directies van beide gevangenen zeer te spreken over de zorgvuldigheid in de omgang met de kinderen, de vaders, de moeders of verzorgers en de onderlinge samenwerking tussen het personeel van DJI, Exodus en alle vrijwilligers. Echter, doorontwikkeling is nodig wil het Herfstkamp een methodisch goed onderbouwde interventie worden. Hierbij is het belangrijk om het Herfstkamp in te bedden in een systematische manier van werken met gedetineerde ouders en hun kinderen. Het enkel en alleen organiseren van een Herfstkamp eens per jaar of anderszins op zichzelf staande interventies is onvoldoende om substantieel bij te dragen aan het behouden of versterken van de ouderrol van de gedetineerde burger en daarmee het welzijn van zijn kinderen. Het vereist een breed gedragen visie op ouderschap achter tralies, waarbij van aanhouding tot vrijlating het belang van het kind meeweegt in genomen beslissingen. Het betekent voor nu dat het belangrijk is om continue aandacht voor dit onderwerp te vragen. Het vraagt ook om enthousiaste en gedreven mensen die bereid zijn om herstelgericht te werken met gedetineerde ouders en hun kinderen. Voor het Herfstkamp en andere specifieke interventies in de PI is het tevens een noodzakelijke voorwaarde dat een directielid achter dergelijke projecten staat en de samenwerking met organisaties zoals Exodus wordt gezocht.

Betrokkenheid van professionals is niet genoeg. Een Herfstkamp moet ook praktisch uitvoerbaar zijn. We noemen enkele aanbevelingen en verbeterpunten. Ten eerste is het belangrijk vooraf na te denken over de selectiecriteria. Zijn er voorwaarden voor deelname? Hoe wordt hierin het belang van het kind meegewogen? Ten tweede is een werving nodig onder zowel de gedetineerde vaders als hun gezinnen. Nu zijn betrokkenen actief geïnformeerd tijdens 'ouder-kindactiviteiten', maar kunnen ook andere vaders en hun kinderen worden bereikt waar de nood tot behoud of herstel van hun onderlinge relatie mogelijk nijpend is? Het derde praktische punt is de ruimte waar de deelnemers worden ontvangen. Deze ruimte moet niet alleen groot genoeg zijn, maar ook kindvriendelijk ingericht. Het

veiligheidsaspect is het vierde aandachtspunt. Uiteraard moet de veiligheid van de kinderen gegarandeerd zijn, maar dit staat soms op gespannen voet met de veiligheidseisen van de inrichting. Het vijfde punt is dat een Herfstkamp om een geschikte verblijfslocatie voor de kinderen niet te ver bij de PI vandaan vraagt, waar ze tot zichzelf kunnen komen en de dag kunnen verwerken. De inzet van het begeleidingsteam is hierbij uiterst belangrijk en het zesde aandachtspunt.

Naast een gerichte selectie van begeleiders is het belangrijk dat ze een training krijgen in het werken met deze doelgroep en de begeleiding van een kamp. De afgelopen jaren is hier toe samengewerkt met 'Het Vergeten Kind' die een eendaagse training voor de vrijwilligers verzorgden.

Tot slot staan we kort stil bij de invulling van het Herfstkamp. In het huidige programma staan plezier, ontspanning en de ouder-kindinteractie centraal. Dit is belangrijk, maar de vraag resteert of het voldoende is. Krijgen vaders hiermee voldoende *tools* om hun vaderrol te (her)pakken? Ook de nazorg aan de vaders en de kinderen behoeft meer aandacht, omdat een dergelijke interventie ook veel gevoelens bij betrokkenen losmaakt en het gemis als groter kan worden ervaren. Wat hebben zij nodig om hiermee om te kunnen gaan? Voor nu is het Herfstkamp een belangrijke stap in de goede richting om gezinnen met een vader in detentie te ondersteunen. Het zou wenselijk zijn om het Herfstkamp in de nabije toekomst in zoveel mogelijk inrichtingen te laten plaatsvinden en een vast onderdeel te laten zijn in het systematisch herstelgericht werken aan de band tussen gedetineerde ouders en hun kinderen.